МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
_____
(підпис)
«___»_____ 2025_ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
на тему:
«Податки та їх роль у забезпеченні економічного розвитку України»

Виконавець:
студент 1 групи 4 курсу ФФБС
Сінько Роман Максимович _____
(підпис)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Шикіна Наталія Анатоліївна _____
(підпис)

Одеса – 2025 р.

АНОТАЦІЯ Сінько Р.М.
«Податки та їх роль у забезпеченні економічного розвитку України»
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньою програмою «Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»
Одеський національний економічний університет – Одеса, 2024.

У роботі досліджено сутність податкової системи як важливої складової економічної політики держави, охарактеризовано її функції та роль у забезпеченні сталого економічного розвитку. Проаналізовано сучасну структуру податкових надходжень в Україні, динаміку фіскальних показників у 2020–2024 роках, вплив податкових реформ на макроекономічну стабільність. Особливу увагу приділено оцінці податкових пільг, ефективності адміністрування податків, а також впливу податків на інвестиційну привабливість та соціальну справедливість.

Запропоновано стратегічні напрями вдосконалення податкової політики, зокрема: зменшення податкового навантаження на працю, модернізація адміністрування шляхом цифровізації, перегляд системи пільг та стимулів, розширення бази оподаткування, а також гармонізація податкової системи України з європейськими стандартами.

Ключові слова: податки, економічний розвиток, податкова система, податкова політика, податкові надходження, фіскальна стабільність, реформи.

ANNOTATION Sinko R.M.
"Taxes and Their Role in Ensuring the Economic Development of Ukraine"
Bachelor's Qualification Paper for obtaining the degree of Bachelor in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance" under the educational program "Finance, Financial Management and Insurance"
Odesa National Economic University – Odesa, 2024.

This paper explores the essence of the tax system as an essential component of the state's economic policy and outlines its functions and role in ensuring sustainable economic development. The study analyzes the current structure of tax revenues in Ukraine, the dynamics of fiscal indicators for the period 2020–2024, and the impact of tax reforms on macroeconomic stability. Particular attention is paid to the assessment of tax benefits, the efficiency of tax administration, and the influence of taxation on investment attractiveness and social justice.

The paper proposes strategic directions for improving tax policy, including: reducing the tax burden on labor, modernizing administration through digitalization, revising the system of tax benefits and incentives, broadening the tax base, and harmonizing the Ukrainian tax system with European standards.

Keywords: taxes, economic development, tax system, tax policy, tax revenues, fiscal stability, reforms.

Зміст

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ 7

1.1. Сутність і функції податків в умовах ринкової економіки та основні елементи податкової системи 7

1.2. Функції податків та їх роль у розвитку держави та вплив податкової політики на економічне зростання 12

1.3 Податкова система України: проблеми та напрями вдосконалення 18

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ 21

2.1. Структура та особливості податкової системи України 21

2.2. Динаміка податкових надходжень та їх вплив на розвиток економіки 25

2.3. Оцінка ефективності податкової політики України 29

2.4. Аналіз податкових пільг та оцінка їх ефективності 34

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ 38

3.1. Міжнародний досвід податкового регулювання економіки 38

3.2. Напрями реформування податкової системи України 44

3.3. Прогноз впливу податкових реформ на розвиток економіки в Україні

ВИСНОВКИ 48

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 56

Вступ

Актуальність теми. Податки є основним джерелом доходів державного бюджету та одним із найважливіших інструментів державного регулювання економіки. Вони виконують не лише фіскальну функцію, наповнюючи бюджет, а й стимулюють або стримують розвиток окремих галузей, впливають на соціальну політику, інвестиційну активність, розподіл ресурсів і загальну економічну динаміку. Особливої актуальності питання податкової політики набуває в періоди економічної нестабільності, реформ, структурних змін у країні.

В умовах війни, фінансової нестабільності, тіньової економіки та викликів глобалізації перед Україною стоїть завдання модернізації податкової системи для забезпечення стабільного економічного зростання. Зокрема, вкрай важливо знайти баланс між ефективним формуванням доходів бюджету та уникненням надмірного податкового тиску, який може придушити підприємницьку ініціативу та інвестиції.

Низька ефективність податкового адміністрування, часті зміни податкового законодавства, корупційні ризики та нерівний податковий тягар перешкоджають сталому розвитку. Водночас податки є не лише джерелом державних витрат, а й механізмом впливу на зайнятість, інноваційний розвиток, регіональний розвиток, формування конкурентного бізнес-середовища.

Аналіз світового досвіду показує, що ефективна податкова система, яка базується на принципах справедливості, прозорості, стабільності та економічної доцільності, є основою сталого розвитку. Тому дослідження ролі податків в економічному розвитку України та визначення шляхів удосконалення податкової політики є надзвичайно актуальними як з наукової, так і з практичної точки зору.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є проведення комплексного дослідження ролі податків у забезпеченні економічного

розвитку України, визначення основних проблем податкової системи, обґрунтування шляхів її вдосконалення з урахуванням світового досвіду та сучасних економічних реалій.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

1) визначити економічну природу та функції податків у ринковій економіці;

2) проаналізувати структуру та елементи податкової системи України;

3) оцінити вплив податкових надходжень на макроекономічні показники;

4) вивчити динаміку податкових надходжень в Україні;

5) визначити ключові проблеми податкового регулювання в Україні;

6) вивчити міжнародний досвід формування ефективної податкової політики;

7) розробити пропозиції щодо вдосконалення податкової системи України, спрямованої на стале економічне зростання.

Об'єкт дослідження. Об’єктом дослідження є податкова система України як основний інструмент національної фіскальної політики.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти податків як фактору забезпечення економічного розвитку України.

Практичне значення дослідження. Практичне значення дослідження полягає у формуванні конкретних рекомендацій щодо вдосконалення податкової політики країни. Запропоновані механізми можуть бути використані в процесі податкової реформи, у розробці фіскальних стратегій, а також у роботі органів державної влади, відповідальних за адміністрування податків та бюджетне планування. Реалізація запропонованих змін сприятиме підвищенню ефективності податкового регулювання, покращенню інвестиційного клімату та сприятиме загальному економічному зростанню.

Теоретичне значення дослідження. Теоретичне значення дослідження полягає в систематизації підходів до оцінки впливу податків на економіку,

розширенні наукового розуміння взаємозв’язку фіскальної політики та економічного розвитку та формуванні підґрунтя для подальших досліджень у сфері податкової політики та економічного управління.

Методи дослідження. У ході дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні економічні методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, графічний метод, статистичний аналіз, метод групування, порівняльно-правовий аналіз, експертні оцінки. Ці методи дозволили комплексно оцінити податкову політику України та її вплив на економічні процеси.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків і списку використаної літератури.

У першому розділі розглядаються теоретико-методологічні основи оподаткування та його роль у національній економіці, окреслюються основні податкові функції та принципи податкової політики.

У другому розділі аналізується сучасний стан податкової системи України, динаміка податкових надходжень, їх вплив на макроекономічні показники, а також визначаються основні проблеми податкової політики.

У третьому розділі подано рекомендації щодо вдосконалення податкової системи України з урахуванням міжнародного досвіду, сучасних економічних викликів та цілей сталого розвитку.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність і функції податків в умовах ринкової економіки та основні елементи податкової системи

Податкова система є фундаментальною складовою фінансово-економічного механізму країни. Він являє собою організовану сукупність встановлених законом податків і зборів, а також принципів, форм і методів їх здійснення, адміністрування та контролю. Добре функціонуюча податкова система забезпечує стабільну роботу держави, забезпечуючи державні доходи, впливаючи на поведінку економічних агентів і сприяючи соціальній справедливості.

З правової точки зору податок – це обов'язковий індивідуальний безповоротний платіж, який стягується державою з фізичних і юридичних осіб відповідно до встановленого законодавством. Однак з економічної точки зору податки виходять далеко за межі простого збору доходів. Вони є одним із найпотужніших інструментів державного регулювання, допомагаючи керувати як короткостроковими фіскальними потребами, так і довгостроковими стратегіями економічного розвитку.

Економісти традиційно виділяють дві основні функції податків:

1. Під фіскальною функцією розуміється головна роль податків – поповнення державного бюджету, який фінансує діяльність уряду та надання суспільних благ і послуг.

2. Регулююча функція передбачає використання податків для управління економічною діяльністю. Збільшуючи або знижуючи певні податки або запроваджуючи стимули чи штрафи, уряди можуть стимулювати бажану поведінку (наприклад, інвестиції чи інновації) або обмежувати небажану (наприклад, забруднення чи спекуляції).

Розвиток податкової системи історично пов'язаний з виникненням і

зміцненням держав. У Стародавньому Єгипті оподаткування було організовано для постачання харчами та робочою силою двору та армії фараона. У Стародавньому Римі з'явилася більш структурована та кодифікована система, яка запроваджувала земельні податки, податки на багатство та військові збори. Ці ранні податкові системи в основному базувалися на натуральних внесках, але поступово перетворилися на грошові форми в міру розширення торгівлі.

З часом еволюція податкових систем віддзеркалювала складність економічних відносин. Розвиток ринкової економіки, урбанізація та розвиток промислового виробництва вимагали більш складних форм оподаткування. Це спонукало до появи класичних економічних теорій про сутність і роль податків.

Серед найвпливовіших мислителів щодо оподаткування можна виділити:

1. Адам Сміт, який у своїй праці «Багатство народів» (1776) сформулював чотири ключові принципи раціонального оподаткування:

– справедливість – оподаткування має бути пропорційним платоспроможності платника податків;

– впевненість – сума, час і спосіб платежу мають бути чіткими та передбачуваними;

– зручність – податки повинні стягуватися в той час і у спосіб, який є найбільш зручним для платників податків;

– ефективність – вартість збору повинна бути мінімальною і не перевищувати вигоду.

2. Девід Рікардо, який підкреслив важливість нейтрального оподаткування, яке не спотворює інвестиційні рішення та не знижує економічну продуктивність. Він попередив, що надмірні податки на прибуток можуть перешкоджати накопиченню капіталу.

3. Мілтон Фрідман, провідний монетарист 20 століття, критикував прогресивне оподаткування та виступав за плоскі податки, обмеження

державних витрат і мінімальне спотворення ринкових стимулів. Він розглядав податкову політику як інструмент забезпечення монетарної стабільності, а не як перерозподіл багатства.

4. Артур Лаффер, який представив криву Лаффера, теоретичну модель, яка показує зв’язок між податковими ставками та державними доходами. Відповідно до цієї теорії, надмірно високі податкові ставки можуть зменшити доходи, перешкоджаючи роботі та інвестиціям і збільшуючи ухилення від сплати податків.

Таким чином, оподаткування не є одностороннім вилученням доходу державою. Скоріше, це взаємні відносини між урядом і його громадянами. Держава збирає податки, а натомість надає суспільні блага та послуги, такі як інфраструктура, оборона, охорона здоров’я та освіта. Якість і справедливість цього обміну визначають легітимність податкової системи та впливають на рівень виконання платниками податків вимог.

Сучасні податкові системи відрізняються в різних країнах залежно від їхньої економічної структури, політичного режиму, соціальних цінностей та адміністративних можливостей. У країнах із високим рівнем інституційного розвитку (таких як Німеччина, Канада чи Норвегія) податки, як правило, вищі, але супроводжуються потужними державними службами, ефективним адмініструванням і високим рівнем добровільного дотримання. У країнах, що розвиваються, податкові системи часто страждають від неефективності, корупції та низької довіри.

Крім того, роль податків розширюється у відповідь на сучасні глобальні виклики, зокрема:

– зміна клімату (наприклад, податки на викиди вуглецю та екологічні збори);

– цифровізація (наприклад, податки на цифрові послуги);

– демографічні зміни (наприклад, коригування пенсійних внесків);

– соціальна нерівність (наприклад, податки на багатство та прогресивні реформи податку на прибуток).

Для забезпечення сталого економічного зростання податкова політика в таких країнах повинна:

– бути прозорою, послідовною та передбачуваною;

– створювати рівні можливості для ведення бізнесу;

– зменшити податкове навантаження на виробників та інвесторів;

– сприяти цифровізації податкових служб для зменшення бюрократії;

– заохочувати добровільну сплату податків через довірчі механізми.

Добре функціонуюча податкова система побудована на наборі чітко визначених і взаємопов’язаних елементів. Ці елементи формують структурну основу оподаткування в будь-якій країні та визначають, як система функціонує на практиці. Без цих основних компонентів податкова система була б фрагментованою, неефективною та схильною до зловживань. Успіх податкової системи залежить не лише від того, скільки доходів вона збирає, але й від того, наскільки справедливо, прозоро та ефективно вона розроблена та адмініструється.

До основних елементів національної податкової системи належать:

1. Платники податків.

Платники податку – фізичні (фізичні) та юридичні особи (підприємства, організації, установи), на яких за законом покладено обов’язок сплачувати податки. До кожної групи можуть застосовуватися різні види податків і вимоги до звітності. Наприклад, фізичні особи зазвичай сплачують податки на доходи та податки на майно, тоді як юридичні особи несуть відповідальність за корпоративні податки, ПДВ та зобов’язання, пов’язані із заробітною платою. Точний і повний реєстр платників податків має важливе значення для забезпечення дотримання податкового законодавства. Багато країн запровадили цифрові системи ідентифікації платників податків, щоб відстежувати податкові зобов’язання та запобігати шахрайству.

2. Об'єкти оподаткування.

Це стосується того, що оподатковується – економічної бази, яка є

джерелом податкових зобов’язань. До поширених об'єктів оподаткування належать:

– дохід (заробітна плата, прибуток, дивіденди);

– майно (земля, будівлі, транспортні засоби);

– споживання (товарів і послуг);

– приріст капіталу та спадок,

– підприємницька діяльність або виробництво.

Чітке визначення об’єкта оподаткування має вирішальне значення для правової визначеності та ефективного адміністрування. Неясність у визначенні об’єктів оподаткування може призвести до суперечок, судових розглядів та можливостей для ухилення від оподаткування.

3. Ставки податку.

Ставки податку визначають суму податку, що підлягає сплаті, виходячи з об'єкта оподаткування. Вони можуть приймати різні форми:

– фіксовані ставки (встановлена сума за одиницю);

– пропорційні (єдині) ставки, коли однаковий відсоток застосовується до всіх платників податків незалежно від доходу;

– прогресивні ставки, коли вищий дохід оподатковується за вищими відсотками;

– регресивні ставки, коли податковий тягар зменшується зі збільшенням доходу (зазвичай не рекомендується з міркувань справедливості).

Прогресивні системи оподаткування, які широко використовуються в розвинених країнах, допомагають зменшити нерівність доходів і підтримують перерозподіл. Навпаки, системі єдиного оподаткування часто віддають перевагу в країнах з економікою, що розвивається, через їхню простоту та легкість впровадження.

4. Податкові пільги та звільнення.

Податкові пільги – включаючи звільнення, відрахування, кредити та відстрочення – це механізми, що використовуються для зменшення

податкового тягаря для певних категорій платників податків або економічних секторів. Ці переваги можуть стосуватися:

– сім'ї з дітьми;

– люди з обмеженими можливостями;

– малі підприємства або стартапи;

– інвестиції в інновації, зелені технології чи освіту.

Хоча податкові пільги служать соціальним та економічним цілям, вони повинні застосовуватися обережно, щоб уникнути розмивання податкової бази та несправедливих переваг. Регулярні огляди та аналізи витрат і вигод є важливими для забезпечення ефективності такої політики.

5. Податкова адміністрація.

Податкове адміністрування включає установи та процедури, відповідальні за управління оподаткуванням: оцінка, збір, контроль, примусове виконання та вирішення спорів. У більшості країн це виконує національний податковий орган (наприклад, IRS у США, HMRC у Великобританії або Державна податкова служба в Україні).

Добре організована податкова адміністрація повинна:

– ведення надійної бази даних платників податків;

– забезпечувати своєчасне та справедливе стягнення податків;

– забезпечити доступ до електронних систем подання та оплати;

– проводити перевірки та розслідування;

– пропонувати підтримку платників податків та освітні послуги.

Сучасні податкові органи все більше покладаються на цифрові технології, такі як електронні системи подання документів, аналітика великих даних, оцінка ризиків за допомогою штучного інтелекту та записи на основі блокчейну, щоб підвищити ефективність і зменшити корупцію

1.2. Функції податків та їх роль у розвитку держави та вплив податкової політики на економічне зростання

Податки – це не просто фінансовий інструмент, який використовується для фінансування державних витрат – вони є фундаментальною опорою державного управління, економічного регулювання та соціальної рівноваги. Функції, які виконують податки, різноманітні та взаємозалежні, вони формують не лише фіскальні можливості держави, але й її здатність впливати на економічну поведінку, перерозподіляти багатство та підтримувати соціальну єдність. Ці функції можна розділити на п’ять основних груп: фіскальна, регулятивна, перерозподільча, соціальна та контрольна. Давайте розглянемо кожен більш детально.

1. Фіскальна функція.

Фіскальна функція є найбільш основною та важливою роллю оподаткування. Він забезпечує наявність у держави достатніх фінансових ресурсів для виконання своїх основних обов’язків. Це включає фінансування державного управління, національної оборони, освіти, охорони здоров'я, транспортної інфраструктури, охорони навколишнього середовища та соціальних послуг. Без відповідних податкових надходжень уряд не зможе надавати суспільні блага та послуги чи підтримувати національний суверенітет. Згідно з класичною економічною теорією, особливо роботами Адама Сміта, здатність держави справедливо та ефективно збирати податки є ключовим чинником її економічної сили та легітимності. Сучасні економіки зазвичай отримують від 25% до 50% свого ВВП за рахунок податкових надходжень, що демонструє центральну роль фіскальної функції. Наприклад, у скандинавських країнах, таких як Швеція та Данія, високі податкові надходження дозволяють державі підтримувати широкі програми соціального забезпечення, безкоштовну освіту та загальне охорону здоров’я – все це сприяє високому рівню людського розвитку та економічної конкурентоспроможності.

2. Регулююча функція.

Регулююча функція стосується використання оподаткування як інструменту впливу на економічну поведінку. Змінюючи податкові ставки або запроваджуючи податкові пільги, уряди можуть заохочувати або перешкоджати певній діяльності. Це робить податки ефективним механізмом спрямування економіки відповідно до завдань державної політики. Наприклад:

– екологічні податки, такі як тарифи на викиди вуглецю або збори за забруднення, спрямовані на зменшення шкоди навколишньому середовищу та сприяння сталим практикам;

– податкові відрахування на дослідження та розробки (НДДКР) використовуються для стимулювання інновацій;

– вищі акцизи на тютюн і алкоголь запроваджуються для зменшення споживання та покращення здоров’я населення;

– податкові канікули для малого бізнесу часто використовують для стимулювання підприємництва та зниження безробіття.

Таким чином податкова система стає не лише засобом збору доходів, але й динамічним інструментом макроекономічного регулювання та стратегічного національного планування.

3. Перерозподільча функція.

Нерівність у доходах і багатстві є постійною проблемою в сучасних суспільствах. Податки відіграють вирішальну роль у вирішенні цієї проблеми через перерозподільну функцію. Це передбачає передачу ресурсів від заможних людей до бідніших верств населення, як правило, через прогресивне оподаткування та соціальні програми, що фінансуються урядом.

Прогресивні системи оподаткування, де ставка податку зростає зі зростанням доходу, розроблені для зменшення нерівності в доходах і посилення соціальної єдності. Наприклад, у Німеччині та Франції прогресивний податок на доходи фізичних осіб супроводжується потужними системами соціального забезпечення, що забезпечує доступ до медичної

допомоги, допомоги по безробіттю та пенсії для всіх громадян.

Перерозподіл через оподаткування – це не лише питання справедливості; це також економічна необхідність. Надмірна нерівність може призвести до соціальних заворушень, зниження сукупного попиту та послаблення довгострокового зростання. Як стверджує економіст Томас Пікетті, неконтрольована нерівність підриває демократичні інститути та соціальну стабільність, а оподаткування є одним із небагатьох доступних інструментів для виправлення цього дисбалансу.

4. Соціальна функція.

З перерозподілом тісно пов'язана соціальна функція податків. Ця функція забезпечує захист і підтримку вразливих і маргіналізованих груп за допомогою цільової податкової політики. Він охоплює різні форми податкових пільг, звільнень і кредитів, спрямованих на сприяння соціальній справедливості. Приклади:

– податкові знижки для сімей з дітьми або осіб, які доглядають за родичами-інвалідами;

– звільнення від сплати земельного податку для ветеранів, пенсіонерів, фермерів у сільській місцевості;

– знижені ставки ПДВ на товари першої необхідності, такі як продукти харчування, ліки чи книги.

Завдяки цим механізмам податкова система стає вираженням суспільних цінностей і солідарності, допомагаючи побудувати більш інклюзивну та гуманну економіку.

5. Функція контролю.

Контрольна або наглядова функція оподаткування часто ігнорується, але вона залишається життєво важливою для підтримки прозорості та дисципліни у фінансово-економічній діяльності. Функціонуюча система оподаткування вимагає від платників податків ведення належної документації, подання регулярних звітів та дотримання юридичних зобов’язань. Це, у свою чергу, дозволяє уряду контролювати фінансові

потоки, виявляти порушення, боротися з незаконною діяльністю та запобігати ухиленню від сплати податків.

У країнах із розвиненими цифровими податковими системами, наприклад в Естонії, податкові органи використовують аналітику даних у режимі реального часу, щоб відстежувати доходи, виявляти шахрайство та забезпечувати відповідність. Навпаки, у країнах зі слабкими механізмами податкового контролю високий рівень корупції та неформальної економіки може серйозно підірвати спроможність держави та громадську довіру.

Функція контролю також покращує підзвітність, оскільки і компанії, і приватні особи мають більшу ймовірність працювати прозоро, коли вони знають, що підлягають регулярним перевіркам і контролю.

Податкова політика є одним із ключових інструментів, за допомогою якого держава впливає на економічні процеси. Його вплив відчувається як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях, впливаючи на домогосподарства, підприємства та загальний економічний клімат. Ефективність податкової системи безпосередньо визначає рівень ділової активності, обсяги інвестицій, рівень зайнятості та, зрештою, темпи економічного зростання країни.

Одним із найважливіших факторів податкової політики є рівень податкового навантаження. Надмірно високі податки можуть перешкоджати розвитку бізнесу, знижувати прибутковість, послаблювати інвестиційну привабливість країни та призводити до відпливу капіталу. Зокрема, високе оподаткування заробітної плати часто заганяє підприємства та працівників у неформальну економіку, збільшує ухилення від сплати податків і скорочує офіційну зайнятість.

Навпаки, поміркована та передбачувана податкова політика стимулює підприємництво, підвищує інвестиційну активність, сприяє створенню робочих місць та зростанню доходів населення. Коли податкові правила є стабільними та прозорими, зростає довіра до державних інституцій, що позитивно впливає на економічну діяльність та загальний бізнес-клімат.

У розвинених країнах, таких як Німеччина, Швеція, Нідерланди,

Франція, ефективна податкова політика поєднує відносно високе податкове навантаження з ефективним використанням державних коштів. Прогресивне оподаткування дозволяє урядам фінансувати потужні соціальні програми, охорону здоров'я, освіту та інновації. Наприклад: У Швеції відношення податків до ВВП перевищує 44%, але громадяни користуються безкоштовним охороною здоров'я, освітою та міцною мережею соціального захисту.

У Німеччині податкова система підтримує стабільне економічне зростання, розвинену інфраструктуру та один із найвищих стандартів життя в Європі.

Ці приклади показують, що високі податки за своєю суттю не є шкідливими за умови, що вони поєднуються з прозорістю уряду, ефективними державними витратами та справедливою системою адміністрування податків.

У країнах з перехідною економікою, таких як Україна, Грузія та Молдова, податкове середовище формується різними викликами. Надмірний фіскальний тиск на малі та середні підприємства (МСП) може придушити підприємництво – сектор, який часто є основою економіки цих країн. Часті зміни податкового законодавства та нестабільна податкова політика ще більше стримують довгострокові інвестиції.

Українська спрощена система оподаткування для фізичних осіб-підприємців (ФОП) стала відносно успішним інструментом формалізації економіки та підтримки розвитку малого бізнесу. Однак нещодавні кроки в напрямку обмеження цього режиму з 2022 року викликали занепокоєння серед бізнес-спільноти.

Для забезпечення сталого економічного зростання податкова політика в таких країнах повинна:

– бути прозорими, послідовними та передбачуваними;

– створювати рівні можливості для ведення бізнесу;

– зменшити податкове навантаження на виробників та інвесторів;

– сприяти цифровізації податкових служб для зменшення бюрократії;

– заохочувати добровільну сплату податків через довірчі механізми.

Не менш важливим є зв'язок між збором податків і якістю державних послуг. Коли громадяни бачать, що їхні податки використовуються для фінансування кращих доріг, охорони здоров’я, шкіл та інфраструктури, вони, швидше за все, добровільно будуть їх виконувати. З іншого боку, відсутність підзвітності та видимих результатів підриває податкову мораль і спонукає до ухилення від сплати податків.

Підсумовуючи, податкова політика безпосередньо впливає на траєкторію економічного зростання. Залежно від того, наскільки логічно та справедливо він побудований, він може діяти як потужний двигун розвитку або як перешкода. Досвід успішних країн показує, що ключовим є не обов’язково рівень оподаткування, а ефективність, справедливість і прозорість його використання. Для України надзвичайно важливо розробити податкову політику, яка забезпечує фінансову стабільність, підтримує сприятливе інвестиційне середовище та покращує загальний добробут громадян.

1.3. Податкова система України: проблеми та напрями вдосконалення

Податкова система України залишається одним із найважливіших інструментів забезпечення фінансової стабільності держави та підтримки її соціально-економічного розвитку. За останні десятиліття Україна зробила чимало кроків до побудови сучасної податкової системи. Однак, незважаючи на певний прогрес, система все ще стикається зі значними проблемами, які перешкоджають її ефективності, перешкоджають інвестиціям і знижують довіру населення.

Однією з першочергових проблем є складність адміністрування податків. Український бізнес часто стикається з обтяжливими процедурами

подання податкової звітності, проходження перевірок та спілкування з податковими органами. Паперова робота та бюрократія, пов’язані з виконанням податкових зобов’язань, потребують багато часу та витрат, особливо для малих та середніх підприємств (МСП). Ця складність збільшує ризик помилок, створює можливості для корупції та знижує загальну відповідність.

Ще одним серйозним викликом є високий рівень тіньової економіки. За різними оцінками, до 30–40% економічної діяльності в Україні відбувається поза офіційною економікою. Багато підприємств уникають сплати податків, працюючи готівкою або занижуючи доходи. Це не тільки зменшує державні доходи, але й створює нечесну конкуренцію, коли чесні платники податків перебувають у невигідному становищі порівняно з тими, хто працює нелегально.

Часті та непередбачувані зміни податкового законодавства ще більше ускладнюють бізнес-середовище. Протягом багатьох років Україна була свідком постійних змін до Податкового кодексу, які часто ухвалювалися поспішно та без достатнього громадського обговорення. Ці зміни впливають на ставки податків, зобов’язання подавати звітність, звільнення від сплати податків і процедури, створюючи невизначеність для підприємців та інвесторів. Непослідовна фіскальна політика є однією з головних причин, чому як вітчизняні, так і іноземні підприємства вагаються щодо розширення діяльності в Україні.

Податкова культура та дотримання законодавства також залишаються слабкими. Через історичну недовіру до державних інституцій та відсутність видимої віддачі від сплачених податків багато громадян сприймають податки не як громадянський обов’язок, а як тягар. Це призводить до ухилення від сплати податків, заниження звітності та опору формалізації. Крім того, механізми примусу часто є неефективними, через що багато порушень залишаються безкарними, що ще більше підриває авторитет податкової системи.

Незважаючи на ці значні проблеми, за останні роки Україна зробила низку важливих позитивних реформ.

По-перше, країна досягла відчутного прогресу в цифровізації діяльності Державної податкової служби (ДПС). Запровадження електронних облікових записів платників податків, онлайн-декларування та автоматизованих систем перевірки даних значно підвищило прозорість та ефективність. Платформа «Дія» та інші ініціативи електронного урядування спростили взаємодію громадян і бізнесу у сфері оподаткування.

По-друге, Україна запровадила механізм автоматичного відшкодування ПДВ, який раніше був основним джерелом корупції та затримок. Тепер підприємства можуть отримувати відшкодування ПДВ через зрозумілий електронний процес, що підвищило довіру серед експортерів і покращило грошовий потік для компаній, які працюють у міжнародній торгівлі.

По-третє, моделлю стимулювання підприємництва продовжує слугувати спрощений режим оподаткування малого бізнесу (система «єдиного податку»). Ця система дозволяє фізичним особам і мікропідприємствам сплачувати податки за єдиною ставкою з мінімальними бюрократичними процедурами. Він підтримав самозайнятість, зменшив тіньову економіку та забезпечив доступну точку входу для стартапів. Проте запропоновані обмеження цього режиму в останні роки викликали занепокоєння серед підприємців.

Щоб побудувати більш ефективну та надійну податкову систему, Україна має здійснити ряд стратегічних реформ, спрямованих на вирішення як структурних, так і поведінкових проблем. Основні напрямки вдосконалення:

1. Спрощення процедур податкової звітності та дотримання законодавства. Форми, декларації та процеси аудиту мають бути оптимізовані, особливо для МСП. Слід продовжувати розвивати цифрові інструменти, щоб зменшити адміністративний тиск і людські контакти, які часто є джерелом корупції.

2. Забезпечення стабільності та передбачуваності податкової політики. Уряд має утриматися від частих і неочікуваних змін до Податкового кодексу. Будь-які серйозні зміни мають проходити через прозорі громадські консультації та впроваджуватися поступово, щоб дати бізнесу час адаптуватися.

3. Зниження податкового тиску на виробничі галузі економіки. Такі сектори, як IT, виробництво, сільське господарство та зелена енергетика, слід підтримувати через справедливе оподаткування та цільові стимули. Такий підхід може стимулювати інновації, створення робочих місць і підвищити конкурентоспроможність України на світовому ринку.

4. Підвищення прозорості використання державних коштів. Коли громадяни бачать, що їхні податки ефективно використовуються на інфраструктуру, освіту, оборону чи охорону здоров’я, їхня готовність виконувати податки зростає. Слід посилити інструменти громадського контролю, портали прозорості бюджету та залучення громадян.

5. Зміцнення податкової культури та громадянської освіти. Запровадження освітніх ініціатив, які пояснюють роль податків та їх зв’язок із державними послугами, може поступово покращити ставлення до дотримання податкового законодавства, особливо серед молоді та власників малого бізнесу.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

2.1. Структура та особливості податкової системи України

Податкова система України – це складна багаторівнева структура, яка охоплює сукупність законодавчо встановлених податків, зборів, обов'язкових платежів, а також принципів, механізмів і форм їх справляння. Він виконує не лише фіскальну функцію, забезпечуючи надходження до державного бюджету, але й відіграє регулятивну, соціальну та стимулюючу роль, виступаючи ефективним інструментом впливу на економічну діяльність, інвестиційний клімат, зайнятість та розподіл доходів.

Формування податкової системи України розпочалося після здобуття Україною незалежності у 1991 р. У перші роки перехідного періоду податкове законодавство було фрагментарним, неефективним та нестабільним. Лише після прийняття Податкового кодексу України у 2010 році податкова система набула законодавчо визначеної структури, хоча й залишається динамічною, зазнаючи численних змін через економічні зрушення, зовнішні впливи та політичні події.

Відповідно до Податкового кодексу податкова система України поділяється на:

1. Загальнодержавні податки і збори, що встановлюються центральними органами влади і переважно зараховуються до державного бюджету.

2. Місцеві податки і збори, що встановлюються органами місцевого самоврядування і зараховуються до місцевих бюджетів.

До загальнодержавних податків належать:

– податок на прибуток підприємств;

– податок на доходи фізичних осіб (ПДФО);

– податок на додану вартість (ПДВ);

– акцизний податок; орендні платежі;

– митні збори;

– екологічний податок, серед іншого.

До місцевих податків і зборів, визначених статтею 10 Податкового кодексу, належать:

– податок на майно (включаючи податки на нерухомість, землю, транспорт);

– єдиний податок;

– туристичний збір.

Характерною особливістю податкової системи України є її високий рівень централізації: більшість податкових надходжень розпоряджається центральними органами влади, тоді як автономія місцевих бюджетів залишається обмеженою. Така централізація часто підриває ефективність фіскальної децентралізації, яка є ключовим фактором регіонального розвитку.

Ще однією особливістю є складність і мінливість податкового законодавства. У період з 2021 по 2024 рік до Податкового кодексу було внесено понад 300 змін, які ускладнили дотримання податкового законодавства та довгострокове фінансове планування, особливо для малих і середніх підприємств (МСП). Часті перегляди, непередбачуваність фіскальної політики та низька довіра до податкових органів перешкоджають стратегічному розвитку бізнесу та знижують інвестиційну привабливість України.

Основні проблеми у функціонуванні системи:

– велика тіньова економіка (за оцінками 30–40% ВВП);

– корупція в податкових органах;

– високий фіскальний тиск на бізнес;

– неефективність адміністрування податків, що призводить до втрат доходів бюджету;

– відсутність прозорих механізмів податкового консультування та

планування.

Тим не менш, позитивні зрушення відбулися, а саме:

– впровадження єдиного податкового обліку;

– цифровізація податкового адміністрування (електронний кабінет платника податків, онлайн-декларація, автоматизація оцінки ризиків);

– покращення обміну даними між податковими та митними органами, зближення зі стандартами оподаткування ЄС.

На тлі повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році Україні довелося адаптувати свою фіскальну політику до умов війни, запровадивши:

– податкові пільги (звільнення або знижені ставки для підприємств у прифронтових зонах);

– відстрочення податкових зобов'язань;

– спрощена звітність для малого бізнесу.

Незважаючи на труднощі, ключові фіскальні показники демонструють стійкість. Податкові надходження зросли на 12,7% у 2023 році порівняно з 2022 роком, що відображає успіх екстрених податкових заходів і реформ.

У 2024 році податкова система України продовжила демонструвати адаптивність до викликів воєнного часу. За оперативними даними Мінфіну та ДФС, загальні податкові надходження сягнули 1321 млрд. грн., що на 9,3% більше, ніж у 2023 році. Таке зростання зумовлено поступовою стабілізацією макроекономічного середовища, зростанням споживчого попиту та підвищенням ефективності адміністрування податків.

Найсуттєвіше зростання надходжень забезпечили податки на нерухомість, які зросли до 46 млрд грн. (+15%). Це відображає кращі місцеві механізми реєстрації власності та вищу ринкову вартість активів. Збір податку на прибуток підприємств зріс до 204 млрд грн. (+7,9%), що свідчить про часткове відновлення прибутковості бізнесу, незважаючи на поточні обмеження.

Надходження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) сягнули 472 млрд грн.. (+7,3%) завдяки підвищенню мінімальної заробітної плати та

премій працівникам критичного сектору. Єдиний податок зріс до 62 млрд грн (+8,8%), що підкреслює стабільну роль малого бізнесу в податковій системі країни. Водночас надходження ПДВ, включаючи ПДВ на імпорт, склали 428 млрд грн (+7,5%), що відображає стабільні обсяги імпорту та внутрішнього споживання. Незважаючи на ці позитивні тенденції, структурні проблеми залишалися. Наприклад, надходження від екологічних податків та акцизів скоротилися через скорочення промислового виробництва та політику тимчасових пільг, спрямовану на підтримку ключових секторів.

Загалом цифри 2024 року підтверджують, що податкова система України зберігає здатність генерувати значні надходження до бюджету навіть під тиском війни. Послідовна ефективність ПДФО та корпоративного податку, а також прогрес у адмініструванні податків на власність та місцевих податків зміцнюють основу для довгострокової фіскальної стійкості та економічного відновлення.

Таким чином, хоча податкова система України залишається недосконалою, вона має чітко визначені шляхи реформування. До основних напрямків модернізації відносяться:

– спрощення податкової системи (менше податків, єдині ставки);

– зниження податкового навантаження на бізнес;

– більша прозорість і підзвітність податкових органів;

– розширена фіскальна автономія для місцевих громад;

– інституційна реформа.

Державної податкової та митної служб з метою подолання корупції та ліквідації тіньових схем.

Таким чином, податкова система є ключовим інструментом національної економічної політики, а її ефективність визначає рівень фінансової незалежності, стабільність бюджетної системи та якість державного управління в Україні.

2.2. Динаміка податкових надходжень та їх вплив на розвиток економіки

Податкові надходження відіграють вирішальну роль у фінансуванні діяльності держави, підтримці органів місцевого самоврядування, реалізації соціально-економічних програм. Їх динаміка безпосередньо відображає економічний стан країни, ефективність податкової політики, рівень ділової активності, споживання та інвестицій.

З 2015 по 2019 рік податкові надходження в Україні демонстрували стабільне зростання, чому сприяли:

– реалізація реформи децентралізації, передача частини податкових повноважень на місцеві рівні;

– лібералізація податкового законодавства;

– активна боротьба з тіньовою економікою;

– удосконалення адміністрування податків, включаючи автоматизацію рахунків-фактур з ПДВ.

За даними Міністерства фінансів України, загальні податкові надходження зросли з 449 млрд грн у 2015 році до 998 млрд грн у 2021 році, збільшившись за цей період більш ніж удвічі.

У 2020 році через пандемію коронавірусу уряд запровадив податкові пільги для МСБ, знизив ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) для фізичних осіб-підприємців та відстрочив податкові зобов’язання. Ці дії призвели до тимчасового зниження доходів – на 8,7% порівняно з попереднім роком.

Однак у 2021 році відбулося швидке відновлення зборів податків, чому сприяли:

– підвищена споживча активність;

– повернення деяких підприємств до формального сектора;

– ефективна діяльність ДПС;

– запуск системи єдиного податкового обліку.

2022 рік став найскладнішим у сучасній історії України. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації призвело до:

– скорочення ВВП понад 30%;

– руйнування промислових об’єктів у східних і південних регіонах;

– масове переміщення підприємств і громадян;

– значне скорочення податкової бази в багатьох регіонах.

У результаті загальні податкові надходження скоротилися приблизно на 12%, причому найбільш різко впали ПДВ на імпорт, акцизи та податки з промислових, логістичних і сільськогосподарських підприємств. Тим не менш, децентралізація та міжнародна допомога забезпечили стабілізацію.

Надходження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у 2022 році зросли на 13,5% порівняно з 2021 роком, в основному за рахунок бонусів, пов’язаних із військовими, та мобілізації; податкові надходження до місцевих бюджетів забезпечено за рахунок зовнішніх трансфертів із виконанням планових показників понад 100% (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Надходження ПДФО до бюджету України за 2015-2023 роки, млрд. грн.

Джерело: Джерело: [17]

У 2023 році економіка частково адаптувалася до умов воєнного часу. Попередні дані свідчать про збільшення податкових надходжень на 12,7%,

зокрема: ПДФО – на 6,3%; податку на прибуток підприємств – на 19,1%; єдиного податку – на 18,2%; податку на майно – на 28,4%. При цьому надходження екологічного податку зменшилися (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Надходження екологічного податку в Україні за 2015-2023 роки, млрд. грн.

Джерело: Джерело: [17]

Помітною подією стало посилення ролі місцевих податків. У структурі доходів громад суттєво зросла частка податку на майно та плати за землю, що посилило фінансову самостійність органів місцевого самоврядування.

У 2024 році податкова система України продовжила демонструвати стійкість та адаптованість до викликів умов воєнного часу. За попередніми даними Міністерства фінансів та Державної податкової служби України, загальні податкові надходження за рік склали 1321 млрд грн, що на 9,3% більше, ніж у 2023 році. Таке зростання стало можливим завдяки поступовій стабілізації макроекономічної ситуації, адаптації бізнесу до реалій воєнного часу, підвищенню споживчого ефективній роботі податкових органів.

Найбільше зростання у 2024 році зафіксовано у надходженнях від податку на майно, які досягли 46 млрд грн (+15%). Цьому сприяли

активізація місцевих бюджетів, удосконалення механізмів обліку нерухомого майна та зростання ринкової вартості майна. Надходження від податку на прибуток підприємств також зросли до 204 млрд грн (+7,9%), що вказує на часткове відновлення ділової активності та прибутковості, незважаючи на поточні обмеження.

Важливою складовою залишаються надходження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), які у 2024 році досягли 472 млрд грн (+7,3%). Таке зростання відбулося за рахунок підвищення мінімальної заробітної плати, а також премій працівникам критичних галузей. Надходження від єдиного податку зросли до 62 млрд грн (+8,8%), що підтверджує стабільну роль малого бізнесу в підтримці національної податкової системи. Надходження від податку на додану вартість (ПДВ), включаючи ПДВ на імпорт, склали 428 млрд грн (+7,5%), завдяки стабільним обсягам імпорту та споживчому попиту.

Водночас у 2024 році зберігалися певні структурні диспропорції. Незважаючи на загальне зростання податкових надходжень, спостерігалося уповільнення зростання надходжень екологічного податку та акцизів. Це пояснюється як зниженням обсягів виробництва в деяких секторах, так і тимчасовими заходами допомоги, спрямованими на підтримку бізнесу.

Висновки щодо впливу податкових надходжень на економіку:

– фінансування оборони: податки стали основним джерелом військових витрат і витрат на безпеку;

– стабілізація бюджету: своєчасне надходження податків допомогло уникнути дефолту та забезпечило безперебійність соціальних виплат;

– підтримка місцевих громад: податкові надходження дозволили реалізувати регіональні програми, відремонтувати школи та лікарні, розвинути інфраструктуру;

– інвестиційна привабливість: стабільність податкової системи є ключовим фактором для залучення іноземних інвесторів.

Таким чином, незважаючи на кризові явища, податкова система

України продемонструвала стійкість, адаптивність та гнучкість, ставши основою для збереження макроекономічної стабільності та започаткування процесів відновлення.

2.3. Оцінка ефективності податкової політики України

Ефективність податкової політики є одним із ключових показників спроможності країни забезпечити стабільне економічне зростання, залучити інвестиції та підвищити рівень добробуту населення. В Україні податкова політика відіграє особливо важливу роль з огляду на виклики перехідної економіки, військову агресію та необхідність прискореної модернізації економіки та державного управління.

Одним із основних показників ефективності податкової політики є рівень податкових надходжень у відношенні до ВВП. За даними Міністерства фінансів, останніми роками цей показник коливається в межах 32–35%, що в цілому відповідає середньому показнику для країн, що розвиваються. Проте, незважаючи на відносно високий фіскальний тиск, якість податкового адміністрування та структура податкових надходжень залишаються проблематичними.

Податкова система України значною мірою залежить від непрямих податків, зокрема від ПДВ та акцизного збору. Це призводить до непропорційного податкового тягаря на кінцевих споживачів і групи з низькими доходами. Водночас частка прямих податків (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств) нижча, ніж у розвинених країнах, що знижує перерозподільну функцію податкової системи та перешкоджає реалізації цілей соціальної політики.

Частка податкових надходжень у ВВП наведена на рис. 2.3.

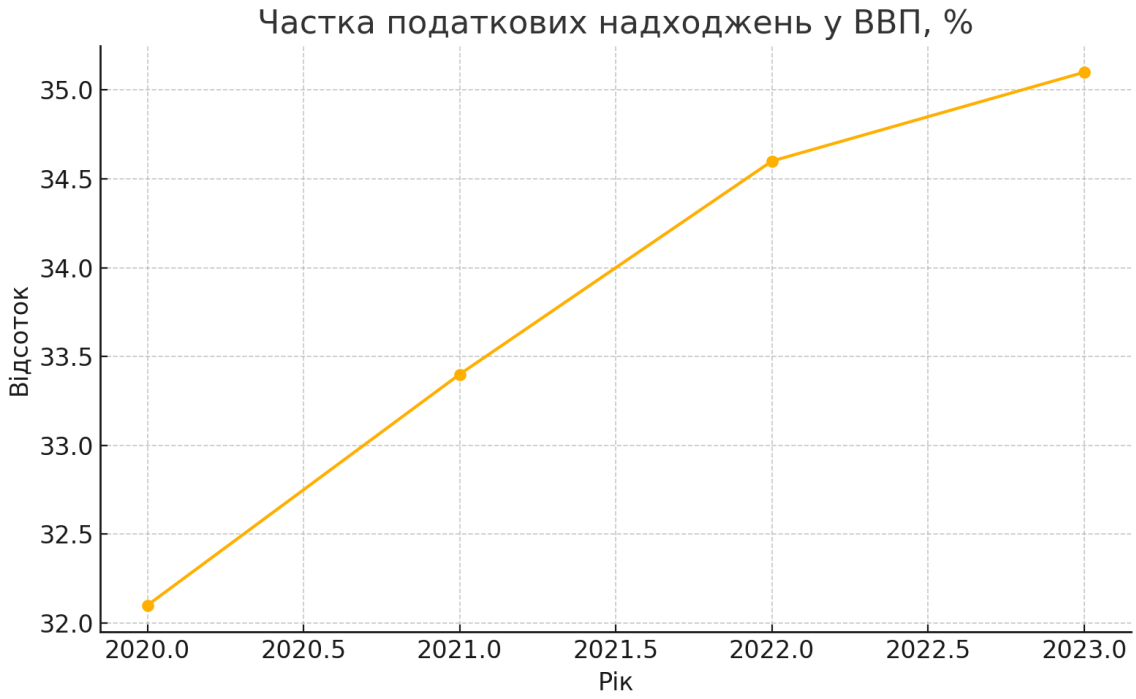

Рис. 2.3. Частка податкових надходжень у ВВП України в 2020-2023 роках, %

Джерело: Джерело: [17]

За даними Держстату, з 2020 по 2023 роки частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету зросла з 79,2% до 84,7%, що свідчить про високий рівень фіскальної залежності від податків. Зокрема, надходження ПДВ зросли на 41,3%, ПДФО – на 29,5%, акцизів – на 12,4%. Однак це збільшення значною мірою пояснюється інфляційними чинниками та змінами податкових ставок, а не покращенням адміністрування чи економічним зростанням.

Ще один важливий показник – податкове навантаження на бізнес. Згідно з рейтингом Світового банку Doing Business (дані на 2020 рік), Україна посіла 65 місце за показником «Сплата податків», який відображає як загальну податкову ставку, так і складність процесу дотримання податкового законодавства. Незважаючи на запровадження електронних послуг, український бізнес все ще витрачає в середньому 328 годин на рік на дотримання податкового законодавства – це значно більше, ніж середній показник по ОЕСР (160 годин).

Проблеми з адмініструванням податків також впливають на

ефективність податкової політики. Державна податкова служба досі стикається з проблемами корупції, вибірковими перевірками та неоднозначним трактуванням законодавства. Податкові спори залишаються однією з найпоширеніших категорій судових справ, що свідчить про недостатній рівень довіри до податкових органів.

Проте варто відзначити деякі позитивні тенденції. Реформа децентралізації та запровадження фінансової автономії органів місцевого самоврядування призвели до збільшення доходів місцевих бюджетів, зокрема за рахунок податку на доходи фізичних осіб та місцевих податків. Це зміцнило фінансову базу громад і стимулювало інвестиції в інфраструктуру та послуги.

Динаміка зростання основних податків наведена на рис. 2.4.

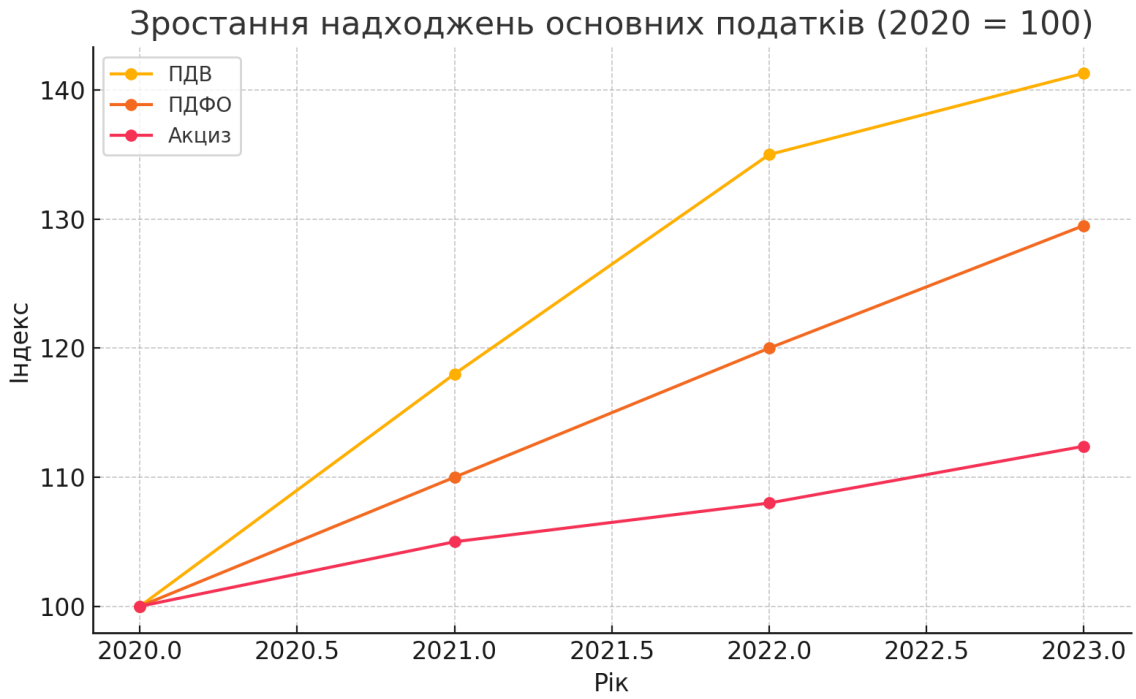

Рис. 2.4. Динаміка зростання основних податків в 2020-2023 роках, %

Джерело: Джерело: [17]

У 2024 році податкова політика України зберегла свою фіскальну ефективність, незважаючи на триваючу війну. За попередніми результатами, співвідношення податкових надходжень до ВВП залишилося на рівні 34,1%, що відповідає середньому рівню останніх років. Це свідчить про збереження податкової бази та збереження фінансової стійкості держави.

Позитивним моментом стало збільшення частки прямих податків у структурі доходів бюджету. Зокрема, надходження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) становили 472 млрд грн, а податку на прибуток підприємств – 204 млрд грн, що разом становить понад 51% усіх податкових надходжень країни. Це свідчить про поступове посилення перерозподільної функції податкової системи та перехід до оподаткування фактичних джерел доходів. Незважаючи на цей прогрес, структурні дисбаланси зберігаються. Частка ПДВ у загальних податкових надходженнях все ще перевищує 32%, продовжуючи накладати непропорційний податковий тягар на споживачів. Крім того, проблемним залишається адміністрування екологічного податку, надходження якого скоротилися на 5,7% у 2024 році через надані податкові пільги та скорочення промислового виробництва.

Оцінка ефективності податкової політики у 2024 році свідчить про декілька позитивних тенденцій: збільшення частки прямих податків, підвищення фінансової ролі місцевих податків та стабільний рівень загального податкового тиску. Водночас триваюча війна, нестабільне правове середовище та обмежений прогрес у реформі податкового адміністрування продовжують створювати значні проблеми, перешкоджаючи повній реалізації фіскального потенціалу України.

У 2022–2023 роках також суттєво зросла роль міжнародної допомоги, зокрема у вигляді грантів та відстрочок сплати податків для бізнесу, який постраждав від війни. Такі заходи частково компенсували податкові втрати та підтримали економічну активність в умовах кризи.

Для підвищення ефективності податкової політики в Україні необхідно:

– забезпечити стабільність та передбачуваність податкового законодавства;

– зменшити частку непрямих податків на користь прямих;

– покращити податкове адміністрування та зменшити витрати підприємств на дотримання законодавства;

– посилити інституційну спроможність податкової служби та ліквідувати корупцію;

– розширити податкову базу шляхом легалізації тіньової економіки та підвищення фіскальної дисципліни;

– стимулювати інвестиційну активність через цільові податкові стимули та модернізацію фіскальних інструментів.

У 2024 році ефективність податкової політики України залишалася центральною темою аналізу в умовах триваючих викликів військового часу. За попередніми оцінками Міністерства фінансів, співвідношення податків до ВВП залишилося на рівні приблизно 33,5%, що відповідає середньому показнику за останні роки. Загальні податкові надходження зросли до 1 321 млрд грн, що на 9,3% більше, ніж у 2023 році. Цьому сприяли стабілізація ділової активності, цифровізація процесів адміністрування податків і підвищення платіжної дисципліни.

Помітне зростання спостерігалося в надходженнях від податку на прибуток підприємств (+7,9%), податку на доходи фізичних осіб (+7,3%) та єдиного податку (+8,8%), що вказує на відновлення економічної активності в ключових секторах. Водночас у структурі доходів продовжували домінувати непрямі податки, надходження ПДВ досягли 428 млрд грн (+7,5%). Ця постійна залежність від непрямого оподаткування сприяє нерівності доходів, покладаючи непропорційний тягар на споживачів з низькими доходами.

Загальне податкове навантаження на бізнес залишалося високим у 2024 році, хоча уряд вжив заходів, спрямованих на полегшення дотримання. Серед них розширений функціонал електронного кабінету платника податків, автоматизація перевірок та запуск нових аналітичних інструментів ризик-менеджменту.

Значним був вплив воєнного стану і на адміністрування податків. Для підприємств, розташованих у постраждалих регіонах, продовжували діяти спрощені процедури подання звітності та відтермінування платежів. Водночас активізувалися зусилля щодо боротьби з ухиленням від сплати

податків та введення неформальних секторів економіки в законодавчу базу, включаючи посилення співпраці з банками, митними органами та міжнародними партнерами.

Таким чином, у 2024 році податкова політика України підтримувала баланс між мобілізацією фіскальних ресурсів та підтримкою економічної активності. Проте проблеми, пов’язані з фіскальною нерівністю, адміністративною неефективністю та низькою довірою до податкових органів, залишаються актуальними та вимагають продовження реформ.

Загалом сучасна податкова політика України потребує системного реформування, спрямованого на створення більш збалансованої, справедливої та ефективної системи оподаткування, що сприяє сталому розвитку та інтеграції національної економіки у світовий фінансовий простір.

2.4. Аналіз податкових пільг та оцінка їх ефективності

Податкові пільги є важливим інструментом державної податкової політики, що використовується для стимулювання окремих видів економічної діяльності, підтримки пріоритетних галузей, забезпечення соціального захисту населення, сприяння інноваційній діяльності, залучення інвестицій. Ці пільги можуть мати форму звільнення від сплати податків, знижених ставок, податкових кредитів, відстрочок або розстрочок сплати податкових зобов’язань.

Однак ефективність податкових пільг залишається темою активних дискусій серед науковців, економістів та політиків. В Україні система податкових пільг досить складна та багатогранна. Станом на 2023 рік кількість діючих податкових пільг перевищила 300. Серед найпоширеніших – пільги з податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість (ПДВ), податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), плати за землю та екологічного податку.

Загальні втрати бюджету через надані податкові пільги становлять

десятки мільярдів гривень щорічно. Так, у 2022 році, за даними Міністерства фінансів України, обсяг податкових видатків становив понад 94 млрд грн, що становить близько 3% ВВП. Найбільша частка цих втрат припала на пільги з ПДВ – понад 70% усіх податкових витрат – що свідчить про надмірну лібералізацію непрямого оподаткування та недоліки в податковому адмініструванні (рис. 2.5).

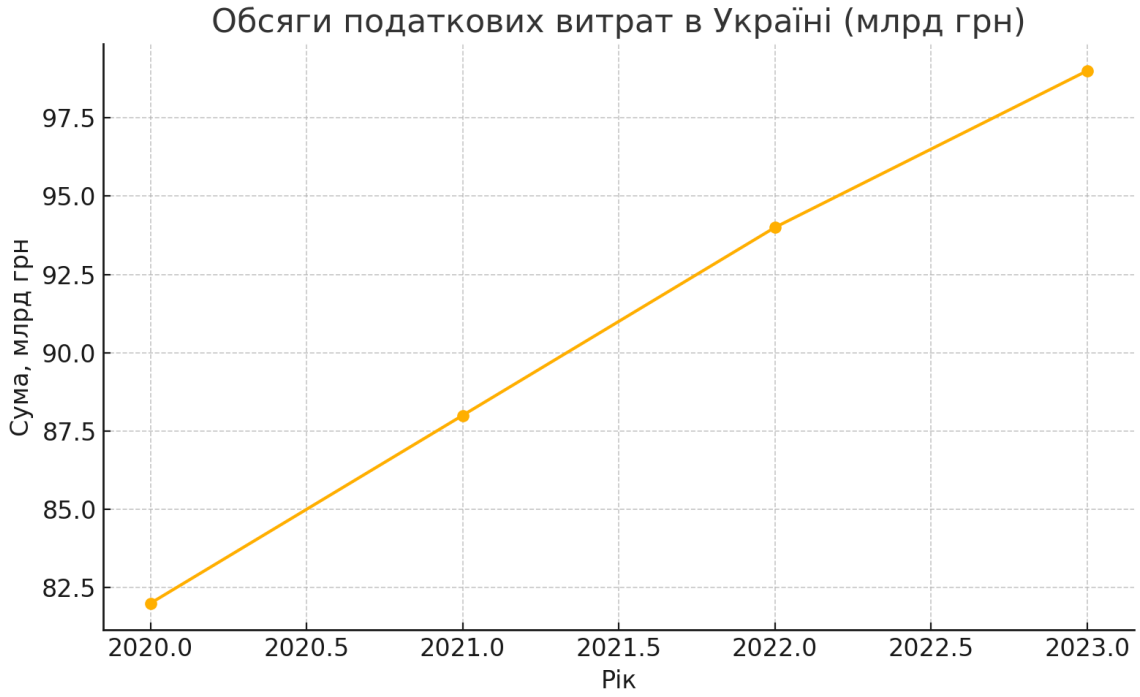

Рис. 2.5. Обсяги податкових витрат в Україні в 2020-2023 роках, млрд. грн.

Джерело: [17]

Водночас постає питання ефективності цих пільг. Їх економічна обґрунтованість оцінюється через вплив на такі ключові економічні показники, як обсяг інвестицій, темпи економічного зростання, створення робочих місць, розвиток пріоритетних галузей. Урядові реформи у сфері податкових пільг показали неоднозначні результати. З одного боку, податкові преференції сприяли зростанню аграрного сектору, IT-індустрії та малого бізнесу. З іншого боку, вони часто використовувалися для мінімізації податків і втратили цільовий характер, знижуючи загальну ефективність податкової системи.

Частка ПДВ у загальних податкових пільгах наведена на рис. 2.6.

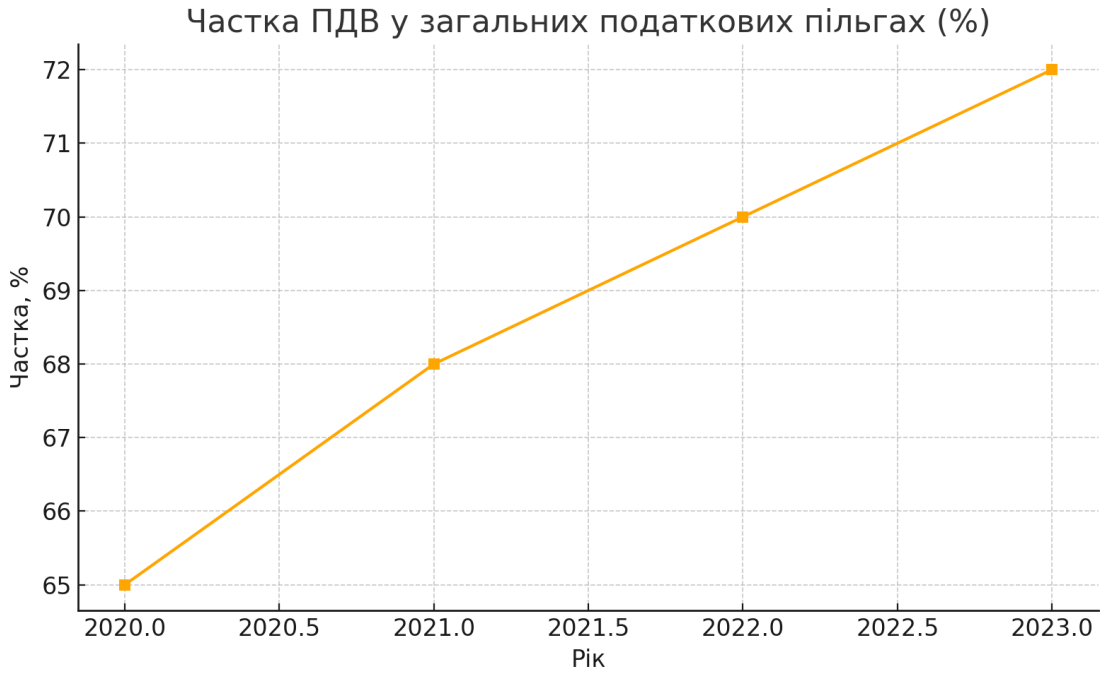

Рис. 2.6. Частка ПДВ у загальних податкових пільгах в 2020-2023 роках, %

Джерело: складено автором за даними Державної податкової служби України

У 2024 році обсяг податкових пільг в Україні залишався значним і продовжував відігравати важливу роль у підтримці бізнесу в умовах воєнного часу. За попередніми даними Мінфіну, загальна сума податкових витрат склала близько 101,6 млрд грн, що становить близько 2,8% ВВП. Як і в попередні роки, найбільшу частку припадає на пільги з податку на додану вартість (ПДВ), на які припадає понад 68% загальних податкових витрат.

Водночас у 2024 році відчутно зросли податкові пільги з податку на прибуток підприємств та плати за землю, здебільшого за рахунок продовження застосування тимчасових пільгових режимів для суб'єктів господарювання, розташованих у зонах активних бойових дій, а також розширення програм, спрямованих на залучення інвестицій. Податковими пільгами активно користувалися сільськогосподарські підприємства, підприємства ОПК, переміщені підприємства.

Крім того, розширено перелік платників єдиного податку, які мають право на пільги з ПДВ при імпорті обладнання та сировини для критичної інфраструктури. Ці заходи зменшили фінансове навантаження на

підприємства та стимулювали оновлення виробничих потужностей. Хоча загальний обсяг пільг залишався високим, уряд ініціював процес перегляду неефективних податкових пільг, включаючи запровадження обов'язкової оцінки ефективності для нових податкових заходів та розробку пілотної версії публічного реєстру податкових пільг, який, як очікується, буде повністю запущено у 2025 році. Одним із ключових аспектів є надання податкових пільг в умовах воєнного стану. У 2022–2023 роках український уряд запровадив додаткові податкові пільги для підтримки бізнесу, який постраждав від російської агресії. Ці заходи включали спрощений порядок сплати податків, зменшення штрафів, необов'язковість реєстрації ПДВ для платників єдиного податку та звільнення від оподаткування імпорту товарів оборонного призначення. Ці дії були спрямовані не лише на полегшення навантаження на підприємства, а й на збереження податкових надходжень у складних умовах. Оцінка ефективності податкових пільг потребує системного підходу. Згідно з методологією ОЕСР, важливо враховувати не лише втрати бюджету, а й економічні вигоди, такі як додана вартість, зростання ВВП і збільшення зайнятості. Наприклад, якщо податкові пільги допомагають компанії розширювати виробництво, створювати робочі місця та сплачувати інші податки, їх можна вважати ефективними, незважаючи на прямі втрати доходу. У цьому контексті вкрай важливим є впровадження регулярного моніторингу ефективності податкових пільг. Наразі в Україні відсутня єдина система оцінки впливу податкових витрат на економіку, що збільшує ризики непрозорого та неефективного використання пільг. Тому було б доцільно створити публічний реєстр податкових пільг із чіткими даними про бюджетні втрати та очікувані результати.

Загалом податкові пільги можуть бути ефективним інструментом підтримки економіки лише за умови їх прозорості, адресності, обмеженості в часі та супроводжуються механізмами контролю за досягненням поставлених цілей.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

3.1. Міжнародний досвід податкового регулювання економіки

У сучасному контексті глобалізації та зростаючої взаємозалежності національних економік податкове регулювання слугує одним із ключових інструментів державного втручання в економічний розвиток, забезпечуючи стале зростання та підтримуючи конкурентоспроможність.

Міжнародна практика показує, що добре структурована податкова система не лише наповнює бюджети на всіх рівнях, але й стимулює інновації, підтримує малий бізнес, зменшує розміри тіньової економіки, підвищує добробут громадян та сприяє соціальній справедливості.

У більшості розвинених країн податкове регулювання тісно інтегроване з національними економічними стратегіями та адаптується відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку. Зокрема, податкові системи Європейського Союзу, Сполучених Штатів, Канади, Японії, Південної Кореї та скандинавських країн демонструють, як податкова політика може слугувати гнучким інструментом стимулювання ключових секторів економіки.

У сучасному світі оподаткування служить не лише фіскальним інструментом, а й стратегічним інструментом формування економічної, соціальної та екологічної політики. У різних країнах застосовуються різні нетрадиційні, але ефективні податкові правила, що ілюструє гнучкість сучасних податкових систем та їх здатність адаптуватися до динамічних умов.

Залежно від економічної моделі, рівня розвитку, політичної структури та соціальних пріоритетів країни виробили унікальні підходи до податкового регулювання. Нижче наведено кілька наочних прикладів. Болгарія запровадила податок на муніципальні відходи, сума якого залежить від

оціночної вартості майна або фактичного обсягу утворених відходів. У середньому податок коливається від 0,3% до 0,5% від вартості нерухомості. Ця система стимулює громадян до відповідального поводження з відходами та зменшує кількість побутових відходів. Надходження від цього податку використовуються для покращення муніципальних послуг та модернізації місцевої інфраструктури, покращуючи загальну якість міського життя.

Сербія запровадила спеціальний податок на майно, придбане за правління Слободана Мілошевича. Ставка податку коливається від 30% до 90% в залежності від вартості активу. Фізичні особи, які володіють нерухомістю вартістю понад 4,5 мільйона доларів США, обкладаються податком у розмірі 90%. Цей захід має на меті повернути державі незаконно нажиті блага та відновити соціальну справедливість після авторитарного режиму. Це приклад того, як податкову політику можна використовувати не лише для фіскальних цілей, але й для посткризової стабілізації та політичних реформ.

Єгипет застосовує унікальний податок на танці живота. Кожна танцівниця оподатковується залежно від своїх доходів, генеруючи близько 900 мільйонів єгипетських фунтів щорічно (приблизно 264 мільйони доларів США). Це робить його одним із найбільших джерел доходу штату після Суецького каналу, туризму та експорту нафти та бавовни. Цей приклад показує, як навіть сектори культури можуть ефективно оподатковуватися, якщо їх підкріпити чіткою правовою базою.

Фінляндія запровадила податок на цукор, який поширюється не лише на напої, а й на солодощі та інші продукти з високим вмістом цукру. Головна мета – боротися з проблемами громадського здоров’я, такими як ожиріння та діабет. Зібрані доходи використовуються для підтримки громадської охорони здоров’я та інформаційних кампаній. Подібні ініціативи існують у Мексиці, Великій Британії та Франції.

Японія експериментувала з «податком на смартфони» для учнів середньої школи в деяких префектурах. Хоча податок має символічний

характер і не є фінансово значущим, він посилає соціальний сигнал, спрямований на скорочення часу, проведеного підлітками за екраном. Він демонструє, як податкові інструменти можна творчо використовувати для вирішення сучасних проблем поведінки та пропаганди здорового способу життя.

Канада з 2019 року застосовує федеральний податок на викиди CO_2 . Податок стягується як з корпорацій, так і з домогосподарств залежно від їх споживання та впливу на навколишнє середовище. Важливо, що Канада запровадила систему знижок, яка повертає частину податку домогосподарствам, особливо тим, хто має низький або середній дохід. У результаті більше половини канадських сімей отримують більше грошей у вигляді знижок, ніж вони платять у вигляді податків на викиди вуглецю, що робить систему не тільки екологічно орієнтованою, але й соціально справедливою.

Ці приклади показують, що податкова політика, якщо вона добре розроблена та чутлива до контексту, може слугувати дуже адаптивним інструментом для досягнення конкретних національних цілей. Сьогодні податки більше не обмежуються доходами чи прибутками компаній – вони можуть бути спрямовані на екологічні проблеми, боротьбу з корупцією, зміцнення здоров’я, регулювання використання технологій і підтримку культурних секторів.

Для України, яка зараз реформує свою податкову систему, вивчення міжнародної податкової практики є особливо цінним. Він пропонує розуміння інноваційних і практичних підходів, які можна пристосувати до місцевих реалій. Прийнявши гнучкі та перспективні податкові стратегії, Україна може побудувати податкову систему, яка є не лише ефективною, але й справедливою, прозорою та здатною підтримувати сталий розвиток

Наприклад, Сполучені Штати впроваджують модель податкового регулювання, орієнтовану на заохочення підприємництва та інновацій. Уряд пропонує щедрі податкові пільги компаніям, що займаються дослідженнями

та розробками, зеленою енергетикою, цифровізацією та високотехнологічними галузями. Податковий кодекс США містить положення про амортизаційні відрахування, інвестиційні податкові пільги та пільгове оподаткування для малого бізнесу. Примітно, що Закон про скорочення податків та створення робочих місць 2017 року значно знизив ставку податку на прибуток підприємств з 35% до 21%, що заохочувало репатріацію капіталу та стимулювало внутрішні інвестиції.

У Німеччині податкова система характеризується соціальною орієнтацією та стабільністю. Основними джерелами доходів бюджету є податок на прибуток фізичних осіб, податок на прибуток підприємств та податок на додану вартість (ПДВ). Прогресивна шкала податку на прибуток забезпечує перерозподіл доходів та зменшує соціальну нерівність. Крім того, уряд активно підтримує інвестиції у відновлювану енергетику, енергоефективність та підтримку сімей через податкові відрахування та субсидії.

Скандинавські країни – Швеція, Данія, Фінляндія та Норвегія – є прикладами високоефективних податкових моделей, що поєднують високі рівні оподаткування з сильними системами соціального захисту. Ключовими джерелами доходів у цих країнах є податок на прибуток фізичних осіб, ПДВ, податок на майно та податок на прибуток підприємств. Наприклад, у Швеції близько 64% доходів місцевих органів влади надходить від прямих податків, що свідчить про високий рівень регіональної фінансової автономії. Місцеві органи влади мають право встановлювати власні ставки оподаткування, забезпечуючи гнучкість та реагування на місцеві потреби.

Естонія є провідним прикладом успішної податкової реформи серед пострадянських країн. Її модель корпоративного оподаткування звільняє реінвестований прибуток від оподаткування, тим самим стимулюючи зростання бізнесу та зменшуючи адміністративне навантаження. Більше того, податкова система Естонії повністю оцифрована, що дозволяє платникам податків подавати звіти онлайн та мінімізуючи пряму взаємодію з

податковими органами.

У Франції податкова система інтегрує фіскальні, екологічні та соціальні цілі. Приблизно 50% доходів місцевих органів влади формується з їхніх власних податків, включаючи податки на майно, податки на бізнес, акцизи та податки на певні товари та послуги. Майже 35% місцевих доходів надходить від податків на майно, 20% - від корпоративних та податку на доходи фізичних осіб, і понад 35% - від різних інших місцевих платежів. Франція також запроваджує екологічні податки, такі як податки на викиди CO та збори за пластикову упаковку, які допомагають просувати перехід до сталого розвитку.

У Фінляндії основним джерелом доходів місцевих органів влади є податок на доходи фізичних осіб. Муніципалітети мають право самостійно визначати ставку податку, забезпечуючи високий рівень фіскальної незалежності. Хоча близько 18% доходів надходить від міжбюджетних трансфертів, вони зазвичай не є цільовими, що надає місцевим органам влади значну гнучкість у їх використанні.

Міжнародний досвід свідчить про те, що ефективна система податкового регулювання повинна базуватися на таких принципах:

1) фіскальна ефективність – здатність генерувати достатні доходи бюджету без надмірного тиску на платників податків;

2) соціальна справедливість – прогресивне оподаткування доходів та підтримка вразливих груп населення;

3) прозорість та простота – чітке та зрозуміле податкове законодавство, мінімізовані корупційні ризики;

4) стимулювання інновацій та сталого розвитку – податкові пільги для екологічних, технологічних та соціально важливих секторів;

5) фінансова автономія місцевих органів влади – розширені повноваження муніципалітетів у оподаткуванні та фіскальній політиці.

У 2024 році кілька країн продовжували покращувати свої податкові системи у відповідь на глобальну економічну нестабільність, зростання

державного боргу енергетичну кризу.

Зокрема, Європейський Союз активізував свої зусилля щодо гармонізації податкової політики в рамках ініціативи «BEFIT» (Бізнес в Європі: Рамкова база оподаткування доходів), метою якої є створення єдиної податкової бази для транснаціональних корпорацій. Цей крок спрямований на боротьбу з ухиленням від сплати податків та сприяння інвестиціям на внутрішньому ринку.

У Сполучених Штатах продовжується реалізація Закону про зниження інфляції, що передбачає десятки мільярдів податкових пільг для «зеленого» переходу, електромобілів, енергоефективних технологій і чистої енергії. У 2024 році загальна сума податкових кредитів, пов’язаних із кліматом, перевищила 70 мільярдів доларів.

Канада переглянула свою податкову політику для технологічного сектору, розширивши податковий кредит на наукові дослідження та експериментальні розробки (SR&ED). Ця реформа спрямована на підтримку інновацій та утримання високотехнологічних компаній в країні.

У Німеччині у 2024 році набули чинності нові реформи податку на прибуток, щоб зменшити фіскальний тиск на середній клас і стимулювати внутрішній попит. Одночасно зросли екологічні податки на транспорт. Фінляндія та Швеція, які зіткнулися з дефіцитом бюджету, покращили адміністрування місцевих податків, запровадивши цифрові платформи для моніторингу податків на нерухомість та спростивши процедури для громадян.

У 2024 році Естонія оголосила про новий етап цифрової податкової реформи, зосереджуючись на автоматичному декларуванні доходів громадян, що значно скорочує адміністративні витрати.

Загалом міжнародний досвід 2024 року висвітлює ключові світові тренди, зокрема:

- посилення фіскальної автономії органів місцевого самоврядування;
- інтеграція екологічних і кліматичних цілей у податкову політику;

- підвищення справедливості оподаткування шляхом прогресивного оподаткування прибутку;
- широка цифровізація податкового процесу;
- боротьба з ухиленням від сплати податків у всьому світі.

Ці зміни підкреслюють зростаючу роль розумного, прозорого та адаптивного податкового регулювання в підтримці сталого економічного розвитку та забезпеченні фіскальної стійкості.

Таким чином, адаптація найкращих міжнародних практик до українських умов може допомогти створити ефективну, справедливу та стабільну податкову систему, здатну стимулювати економічне зростання, скоротити тіньову економіку та покращити рівень життя громадян. Особливе значення в цьому процесі мають подальша цифровізація фіскальних операцій, розширення ролі місцевих органів влади в оподаткуванні та активна участь держави у підтримці стратегічних секторів національної економіки.

3.2. Напрями реформування податкової системи України

За роки незалежності податкова система України зазнала численних змін та трансформацій. Незважаючи на певні реформи, вона все ще не відповідає сучасним викликам, потребам національної економіки та очікуванням суспільства. Чинна податкова система характеризується низьким рівнем довіри населення, високим ступенем тіньової економічної діяльності, слабкою фіскальною ефективністю, адміністративною складністю та надмірним регуляторним тиском. Усі ці фактори перешкоджають соціально-економічному розвитку України, інвестиційній привабливості та стабільності доходів як державного, так і місцевих бюджетів.

Однією з найактуальніших проблем є дисбаланс між фіскальними цілями та економічними стимулами. Податки в Україні переважно виконують фіскальну функцію, тоді як їх стимулююча та регулююча ролі є

або неефективними, або взагалі відсутні. В результаті, замість того, щоб підтримувати розвиток бізнесу та інвестиції, податкова система часто стає перешкодою для економічного зростання.

Ще однією важливою проблемою є велика частка тіньової економіки. За різними оцінками, до 30–40% економіки України працює поза правовим полем. Це призводить до нерівномірного розподілу податкового тягаря – сумлінні платники податків змушені компенсувати збитки, спричинені ухиленням від сплати податків.

Часті зміни до податкового законодавства також створюють проблему, створюючи правову невизначеність для бізнесу та унеможливлюючи довгострокове фінансове планування. Підприємці стикаються з неочікуваними змінами податкових ставок, баз, форматів звітності та адміністративних процедур, що ще більше підриває довіру до системи.

У цьому контексті реформування податкової системи України має базуватися на принципах справедливості, прозорості, стабільності, підтримки підприємництва та інновацій. Враховуючи найкращий міжнародний досвід, особливо розвинених країн, можна виділити кілька ключових напрямків реформування:

1. Реформування податкової структури та вдосконалення податкової моделі.

Поточна податкова структура в Україні потребує перегляду. Надмірна залежність від непрямих податків, насамперед ПДВ та акцизів, створює непропорційне навантаження на споживачів, а не на виробників. Існує потреба поступово переносити акцент на прямі податки, такі як податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок на майно, одночасно розширюючи податкову базу. Країни ЄС надають гарні приклади, де податок на майно відіграє вирішальну роль у фінансуванні місцевих бюджетів.

2. Зменшення податкового навантаження на легальний бізнес.

Вкрай важливо створити умови, за яких легальна діяльність є

вигіднішою, ніж ухилення від сплати податків. Цього можна досягти шляхом зниження ефективного податкового навантаження, особливо для малих та середніх підприємств, та усунення надмірного дублювання наглядових функцій між регуляторними органами.

3. Модернізація податкового адміністрування.

Подальша цифровізація податкової системи є критично важливою. Це включає розширення електронних послуг, автоматизацію перевірок та інтеграцію інформаційних систем у Державній податковій службі, Міністерстві фінансів, митних органах та місцевому самоврядуванні. Автоматизація зменшить втручання людини, обмежить корупцію та пришвидшить процеси. Естонська система, де подання податкової декларації займає не більше 15 хвилин, є моделлю, яку варто наслідувати.

4. Забезпечення стабільності та передбачуваності податкового законодавства. Бізнесу потрібні чіткі, стабільні правила. Пропонованим рішенням є запровадження «податкової конституції», яка б встановлювала основні податкові параметри з фіксованим терміном дії (наприклад, 3–5 років) та встановлювала обов’язкові консультації із зацікавленими сторонами перед будь-якими законодавчими змінами.

5. Реформування оподаткування прибутку підприємств.

Одним із варіантів є перехід до податку на розподілений прибуток, подібний до підходу Естонії, де оподатковуються лише дивіденди. Ця система заохочує бізнес реінвестувати прибуток у зростання та розвиток, а не вилучати його.

6. Посилення фіскальної автономії регіонів.

Наразі більшість податкових надходжень є централізованими, що демотивує місцеві органи влади стимулювати місцевий економічний розвиток. Доцільно перерозподілити частину податків до місцевих бюджетів та надати громадам можливість запроваджувати нові місцеві збори (наприклад, екологічні, туристичні, транспортні податки).

7. Боротьба з ухиленням від сплати податків.

Слід запровадити сучасні інструменти для боротьби з ухиленням від сплати податків, включаючи автоматичний обмін інформацією, моніторинг бенефіціарної власності та обов'язкове декларування доходів для фізичних осіб, як це запроваджено в країнах ОЕСР.

8. Покращення податкової освіти та формування податкової культури.

Підвищення обізнаності серед платників податків є надзвичайно важливим. Люди повинні розуміти, як податки впливають на якість їхнього життя та розвиток громади. Комунікаційні стратегії повинні пояснювати, як витрачаються податки, заохочувати добровільне дотримання податкового законодавства та підвищувати довіру громадськості до фіскальних органів.

У 2024 році податкова реформа в Україні набула нових пріоритетів через необхідність адаптації фіскальної системи до умов воєнного часу, забезпечення стабільності державних фінансів та підтримки бізнесу. Уряд продовжив реалізацію фіскальної політики, спрямованої на розширення податкової бази, модернізацію адміністрування та цифровізацію податкових процесів.

Основні напрямки реформування у 2024 році включали: цифровізацію та прозорість. Запущено оновлену версію електронного кабінету платника податків, що значно скоротило час на подання податкової звітності та запитів. У пілотному режимі запрацювала система автоматизованого аналізу ризиків для контролю за ухиленням від сплати податків.

Посилення фіскальної децентралізації. У 2024 році перелік джерел доходів місцевих бюджетів розширено податком на майно та нововведеними регіональними зборами. Це дозволило деяким громадам покращити фінансування інфраструктурних проектів та соціальних програм.

Коригування податкових ставок і баз. Для боротьби з інфляцією та зменшення тіньових схем уряд проіндексував ставки екологічного та земельного податку та вдосконалив методологію оцінки ринкової вартості нерухомості.

Посилений податковий контроль. У 2024 році Державна податкова

служба запустила стратегію протидії зловживанням у сфері трансфертного ціноутворення та офшорним схемам. Розширено перелік країн, щодо яких здійснюються контрольовані операції, а також запроваджено нові стандарти обміну податковою інформацією відповідно до ініціатив OECD BEPS.

Фіскальні стимули для критичних секторів. В умовах війни уряд запровадив додаткові податкові пільги для компаній, які працюють у сфері логістики, енергетики, оборони та виробництва товарів першої необхідності. Ці стимули були цілеспрямованими та обмеженими за часом, щоб запобігти зловживанням.

Платформа податкових консультацій. Міністерство фінансів запустило інтерактивну платформу для консультацій з бізнесом щодо запропонованих змін до податкового законодавства, що сприяє кращій комунікації влади та платників податків.

Таким чином, 2024 рік продемонстрував намір держави переходити до більш передбачуваної, технологічно прогресивної та справедливої системи оподаткування, здатної виконувати не лише фіскальні, а й економічні та соціальні функції. Довгостроковий успіх цих реформ залежатиме від послідовного впровадження, нормативної стабільності та ефективної співпраці держави, бізнесу та суспільства.

На завершення, реформування податкової системи України вимагає комплексного, поетапного та прозорого підходу. Оподаткування повинно служити не лише фіскальним цілям – воно має стати потужним інструментом для стимулювання економічного зростання, підтримки малих та середніх підприємств, забезпечення соціальної справедливості, скорочення тіньової економіки та підвищення добробуту населення. Завдяки інтеграції найкращих європейських практик, демонстрації сильної політичної волі та сприянню співпраці між державою, бізнес-спільнотою та громадянським суспільством, Україна може побудувати податкову систему, яка є ефективною, сучасною та відповідає цілям європейської інтеграції країни.

3.3. Прогноз впливу податкових реформ на розвиток економіки в Україні

У сучасному контексті економічної трансформації України ключовим завданням є створення ефективної, справедливої та орієнтованої на зростання податкової системи, яка не лише забезпечить достатні надходження до бюджету, але й слугуватиме потужним інструментом економічного розвитку, стимулювання інвестицій та соціальної стабільності. Податкові реформи, що здійснюються в багатьох розвинених країнах, демонструють, що правильно розроблена податкова політика може мати довгостроковий позитивний вплив на ключові макроекономічні показники.

Враховуючи специфіку української економіки та сучасні виклики (війна, повоєнна відбудова, тіньова економіка, демографічна криза), прогнозований вплив податкових реформ слід оцінювати за кількома ключовими вимірами:

1. Збільшення доходів державного та місцевих бюджетів.

Удосконалення податкового адміністрування, розширення податкової бази, цифровізація податкової системи та боротьба з ухиленням від сплати податків дозволять вивести значну частку тіньової економіки в легальне поле. За експертними оцінками, скорочення тіньової економіки лише на 10% може збільшити щорічні податкові надходження на ₴80–100 млрд. Це створить основу для фінансування інфраструктурних проектів, оборони, охорони здоров'я, освіти та соціальних програм.

2. Стимулювання підприємницької діяльності.

Зменшення податкового навантаження на малий та середній бізнес, спрощення звітності та адміністративних процедур, а також послаблення регуляторного тиску сприятимуть створенню нового бізнесу, самозайнятості та розвитку внутрішнього ринку. У короткостроковій перспективі очікується збільшення кількості зареєстрованих підприємців; у середньостроковій – зростання обсягів виробництва продукції, доходів до бюджету та рівня

зайнятості.

3. Підвищення інвестиційної привабливості.

Передбачувана, прозора та стабільна податкова система є однією з головних передумов залучення іноземних інвестицій. Завдяки впровадженню стандартів BEPS, автоматичного обміну податковою інформацією та прозорих правил для транснаціональних корпорацій, Україна може підвищити свою роль у світовому інвестиційному процесі. За оцінками аналітиків, такі реформи можуть призвести до збільшення прямих іноземних інвестицій на 15–25% у середньостроковій перспективі.

4. Скорочення тіньової економіки.

Впровадження ефективних механізмів контролю, цифрових інструментів, систем моніторингу на основі ризиків та міжвідомчого обміну даними може суттєво обмежити можливості для ухилення від сплати податків. За умови належного впровадження частка тіньового сектору може впасти до рівня країн Центральної Європи – близько 20–25%.

5. Посилення фінансової автономії територіальних громад. Реформування місцевого оподаткування, розширення спектру місцевих податків та надання громадам реального впливу на податкову політику збільшать їхні власні доходи. Це, у свою чергу, дозволить покращити якість місцевих послуг – освіти, охорони здоров'я, транспорту, комунальних послуг та державної інфраструктури. У довгостроковій перспективі це також може зменшити внутрішню міграцію та відтік мізків.

6. Передумови для сталого економічного зростання.

Податкова політика, яка стимулює інновації, експортно-орієнтовані сектори та високотехнологічні галузі промисловості, може прискорити економічне зростання. Згідно зі сценарним моделюванням провідних дослідницьких установ, успішне впровадження комплексної податкової реформи може збільшити середнє зростання ВВП України до 4–5% щорічно протягом перших п'яти років після стабілізації.

7. Підвищення довіри громадськості до держави.

Податкова система, що базується на справедливості, прозорості, рівності та партнерстві з бізнесом, є вирішальним компонентом суспільного договору між державою та її громадянами. Сприяння культурі добровільного дотримання податкового законодавства, чітка звітність про податкові витрати та зниження корупційних ризиків сприятимуть підвищенню довіри до державних інституцій та сприятимуть громадянській відповідальності.

8. Інтеграція до європейської податкової системи.

Приведення податкової системи України до міжнародних стандартів, гармонізація національного законодавства з директивами ЄС та участь у глобальних податкових ініціативах дозволять Україні стати повноцінним учасником європейського економічного простору. Це не лише зміцнить економічні зв'язки з країнами ЄС, але й підвищить довіру з боку європейських фінансових установ.

Вплив податкової реформи 2024 року на економіку України 2024 рік став вирішальним етапом податкової трансформації України, який характеризується узгодженням фіскальної стратегії з цілями економічного відновлення та соціальної стабільності в умовах воєнного стану та просуванням до європейської інтеграції.

1. Зростання податкових надходжень та зміна їх структури Завдяки посиленню цифрового нагляду, реформі адміністрування та запровадженню нових аналітичних інструментів загальні податкові надходження у 2024 році зросли до 1321 млрд грн, що на 9,3% більше, ніж у 2023 році. Також зросла частка прямих податків у загальних надходженнях — податок на прибуток підприємств вперше перевищив 170 млрд грн (+11,6%), а ПДФО — 210 млрд грн. (+12,1%). Це свідчить про поступовий зсув до більш справедливої податкової моделі, зосередженої на виробництві та праці, а не на споживанні.

2. Фіскальні стимули та галузевий розвиток Уряд надав адресні податкові пільги підприємствам логістики, енергетики, оборонного виробництва, агропереробної промисловості та ІТ. За даними Мінекономіки, цими заохоченнями скористалися понад 4,2 тис. компаній, зберігши понад 185 тис.

робочих місць. Зростання виробництва у стимульованих галузях перевищило 14%.

3. Цифровізація податкового адміністрування та боротьба з тіньовою економікою Вперше впроваджено систему аналізу ризиків у реальному часі для автоматичної ідентифікації підозрілих операцій. За час пілотного етапу система виявила понад 1,5 млн ризикових операцій, допомогвши запобігти ухилення від сплати податків на суму понад 6,2 млрд грн. Оновлений електронний кабінет платника податків у 2024 році обробив понад 1,3 мільйона податкових декларацій, скоротивши середній час звітування лише до 18 хвилин.

4. Посилення децентралізації та місцевої фіскальної спроможності Місцеві бюджети отримали нові податкові повноваження, особливо щодо оподаткування майна, екологічних зборів та регіональних зборів. У результаті частка власних надходжень у місцевих бюджетах зросла до 43%, що дозволило муніципалітетам реалізувати понад 320 інфраструктурних проектів, включаючи школи, клініки та системи водопостачання.

5. Підвищення інвестиційної привабливості та податкової довіри Стабілізація податкової політики, гармонізація зі стандартами BEPS та посилення захисту прав інвесторів покращили рейтинг України в глобальному індексі інвестиційного клімату. За даними Dragon Capital, у 2024 році прямі іноземні інвестиції (ПІІ) зросли на 17,8%, а понад 60% іноземних компаній, які працюють в Україні, позитивно оцінили новий податковий режим.

6. Макроекономічні довгострокові ефекти Сценарне моделювання, проведене NISS, показує, що збереження імпульсу реформ може забезпечити зростання ВВП на 4,5–5,2% щорічно у 2025–2027 роках. Основні сприяючі фактори включають: скорочення тіньової економіки (з 32% до 24%); підвищення культури дотримання податкового законодавства; збільшення кількості МСП; активне залучення іноземних інвестицій.

7. Залучення громадськості та бізнесу до формування податкової політики У 2024 році Мінфін запустив інтерактивну податкову платформу, на якій бізнес

може подавати пропозиції щодо законодавчих змін. За перше півріччя надійшло понад 5000 зауважень і пропозицій, деякі з яких безпосередньо вплинули на нові законопроекти. Це покращило прозорість і довіру до податкових органів — 54% підприємців повідомили про покращення комунікації з ДПС.

Таким чином, впровадження податкових реформ має стратегічне значення для відновлення та економічного розвитку України. Їхній успіх залежить від комплексного підходу, послідовності, політичної волі, прозорого діалогу з бізнесом та громадянським суспільством, а також чіткого урядового бачення майбутньої економічної моделі. За умови ефективного впровадження податкові реформи можуть не лише покращити державні фінанси, але й забезпечити стабільне економічне зростання, підвищити добробут громадян, сприяти соціальній справедливості та закласти міцну основу для європейської інтеграції України.

Висновки

Основною метою цієї кваліфікаційної роботи було проведення комплексного дослідження системи прямого оподаткування в Україні з акцентом на її теоретичні основи, сучасне практичне впровадження та потенційні напрямки реформування на основі міжнародного досвіду.

У першому розділі було досліджено теоретичні аспекти прямого оподаткування. Було проаналізовано економічну природу податків, їхні ключові функції (фіскальну, регулятивну, перерозподільну, соціальну та контрольну) та загальну структуру податкової системи. Особливу увагу було приділено механізму прямого оподаткування в Україні, включаючи його структурні складові та принципи функціонування. Оскільки податкові пільги відіграють значну роль у податковій системі, було оцінено їх економічний та соціальний вплив. Було визначено, що прямі податки мають особливе значення, оскільки вони:

– забезпечують стабільне фінансування державного бюджету;

– впроваджують справедливість та принцип податкової прогресивності;

– служать ефективними інструментами економічного регулювання та перерозподілу доходів.

У другому розділі було проведено оцінку сучасного стану прямого оподаткування в Україні з акцентом на його ролі у формуванні місцевих бюджетів. На основі офіційних статистичних даних було проаналізовано структуру надходжень від прямих податків, включаючи податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок на майно. Особливу увагу було приділено рівню залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів, що виявило обмежену фінансову автономію місцевих органів влади. Крім того, у розділі розглянуто ключові проблеми в адмініструванні єдиного податку та податку на майно, висвітлюючи неефективність, пов'язану з корупцією, недосконалою практикою оцінки та відсутністю технічної інфраструктури. Аналіз показав, що:

– місцеві бюджети в Україні залишаються значною мірою залежними від підтримки центрального уряду;

– чинна система прямого оподаткування не забезпечує справедливого розподілу податкового тягаря;

– адміністрування податків, зокрема податків, пов'язаних з майном, ускладнюється інституційними та операційними недоліками.

У третьому розділі було розглянуто податкові системи таких країн, як Франція, Фінляндія, Швеція, Німеччина та Естонія. Було встановлено, що в більшості цих країн прямі податки, особливо податки на прибуток та майно, формують основу доходів місцевих бюджетів та виконують як фіскальні, так і соціальні цілі. Натомість, в Україні ці інструменти мають обмежений вплив на місцевий розвиток. Було визначено кілька моделей та адміністративних механізмів, які можна адаптувати до українського контексту, хоча й з належним урахуванням існуючих економічних, правових та інституційних обмежень.

У розділах 3.2 та 3.3 представлено напрямки реформування та прогноз впливу податкових реформ на економіку України. Було зроблено висновок, що:

– запровадження розподіленої системи оподаткування прибутку сприятиме внутрішньому реінвестуванню та залученню капіталу;

– вдосконалення структури оподаткування майна на основі ринкової вартості підвищить справедливість та фіскальну спроможність на місцевому рівні;

– цифровізація адміністрування прямих податків сприятиме зменшенню ухилення від сплати податків та корупції;

– розширення повноважень місцевих рад у сфері оподаткування сприятиме регіональному розвитку та зменшить бюджетну залежність.

Підсумовуючи, прямі податки відіграють вирішальну роль у створенні стабільної та справедливої податкової системи. Їх удосконалення має бути стратегічним пріоритетом фіскальної політики України. У дослідженні зроблено висновок, що:

– система прямого оподаткування в Україні має значний потенціал

зростання, але вимагає глибоких структурних реформ;

– запропоновані заходи можуть забезпечити довгострокові економічні вигоди, включаючи зростання ВВП, скорочення тіньової економіки, підвищення довіри населення та зміцнення фіскальної спроможності;

– успішне впровадження реформ вимагатиме не лише технічної готовності, але й політичної волі, фіскальної дисципліни, законодавчої стабільності та сильної суспільної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua

3. Державна податкова служба України. Офіційний веб-сайт. URL: https:// tax.gov.ua

4. Державна служба статистики України. Статистичні збірники, 2020–2023 рр. URL: https://ukrstat.gov.ua

5. Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. The World Bank Group. Washington, 2020. URL: https://www.doingbusiness.org

6. OECD (2022). Revenue Statistics 2022. OECD Publishing, Paris. URL: https://www.oecd.org

7. Piketty T. Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press, 2014. 816 p.

8. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: Methuen and Co., 2019. 1776 p.

9. Laffer A. The Laffer Curve: Past, Present, and Future. – The Heritage Foundation, 2004. URL: https://www.heritage.org

10. Friedman M. Capitalism and Freedom. University of Chicago Press, 1962. 230 p.

11. Огляд податкової системи Естонії: Міністерство фінансів Естонії. URL: https://www.fin.ee/en

12. European Commission. Taxation Trends in the European Union, 2023 Edition. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs

13. Аналітична записка: Податкова політика України в умовах війни, CASE Україна, 2023. URL: https://case-ukraine.org.ua

14. Портал відкритих даних України. URL: https://data.gov.ua

15. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від

21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр

16.Міністерство фінансів України. Офіційний сайт — https://mof.gov.ua

17. Державна податкова служба України. Офіційна аналітика — https://tax.gov.ua

18. Офіс ефективного регулювання BRDO — https://brdo.com.ua

19. Кабінет Міністрів України. https://www.kmu.gov.ua

20. НБУ — статистика фінансових показників — https://bank.gov.ua

21. Дія Бізнес — https://business.diia.gov.ua

22. OECD Tax Policy Studies – https://www.oecd.org/tax

23. IMF Country Reports on Ukraine — https://www.imf.org

24. World Bank. Doing Business Reports — https://www.doingbusiness.org

25. European Commission–Taxation — https://ec.europa.eu/taxation_customs

26. Transparency International — https://www.transparency.org

27. VoxUkraine – економічний аналітичний портал — https://voxukraine.org

28. Центр економічної стратегії (аналітичні звіти) — https://ces.org.ua

29. Наукові праці ОНЕУ з економіки та податків

30. «Фінанси України» — науковий журнал Мінфіну